

иС50

2473-10

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

ЖЕЛУДЕНКО МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 37.032.

**ЦІННОСТІ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНИХ СИСТЕМАХ
НІМЕЧЧИНИ ТА УКРАЇНИ**

13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

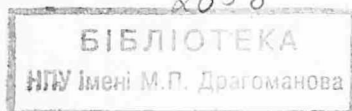
М. Желуденко

НБ НПУ

100207782

Київ — 2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському національному лінгвістичному університеті, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Левченко Тетяна Іванівна,
Київський національний лінгвістичний
університет, професор кафедри
педагогіки.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор,
Абашкіна Неллі Володимирівна,
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН, головний
науковий співробітник відділу теорії і
практики педагогічної майстерності;

кандидат педагогічних наук, доцент
Токарєва Тетяна Станіславівна,
Кіровоградський державний
педагогічний університет імені
Володимира Винниченка, доцент
кафедри германської філології.

Провідна установа:

Харківський національний університет
ім. В.Н. Каразіна, кафедра педагогіки,
Міністерство освіти і науки України,
м. Харків.

Захист відбудеться «21» грудня 2006 р. о 14.30. годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «17» листопада 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Відповідно до провідних освітніх тенденцій (реформування, модернізація, гуманізація, відкритість, доступність, конкурентоспроможність) все більшого значення в різних педагогічних системах набуває аксіологічний підхід та проблема визначення базових цінностей освіти і виховання. За таких умов навчально-виховний процес є засобом залучення особистості до створеної людством системи цінностей. У зв'язку з цим необхідно, щоб "зміст сучасного виховання в Україні складала науково обгрунтована система загальнокультурних і національних цінностей, за допомогою яких формується ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави, до людей, до себе, до природи, праці, мистецтва"¹.

Визначення духовних орієнтирів у сфері освіти — це один із п'яти основних напрямів Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки (поряд з досягненням європейського рівня якості та забезпеченням доступності освіти, розвитком демократизму, підвищенням соціального статусу педагогів та збільшенням ефективності використання фінансових і матеріально-технічних ресурсів)².

Проблемі визначення пріоритетних цінностей освіти і виховання, а також формуванню аксіологічного світогляду приділяється велика увага в дослідженнях з педагогіки, психології та філософії (І.Д.Бех, Л.П.Бойко, М.Й.Боришевський, Г.Г.Ващенко, М.Б.Євтух, А.М.Єрмоленко, І.П.Жерносек, П.Р.Ігнатенко, Т.І.Левченко, В.А.Малахов, Є.Д.Научитель, О.Я.Савченко, В.А.Сіверс, О.В.Сухомлинська, А.І.Титаренко).

Зміцненню та збагаченню власного інтелектуально-освітнього потенціалу за європейськими стандартами, поєднаними з глибинними традиціями української історії та культури, сприяє вивчення міжнародного досвіду, що розглядається як засіб інформаційної взаємодії та важливий елемент інтеграції.

У такому контексті заслуговує на увагу досвід Німеччини — країни, яка досягла значних успіхів у галузі освіти і виховання. В Німеччині впродовж століть формувалися й розвивалися традиції гуманістичного виховання. Педагогічно-філософські погляди Й.Гербарта, А.Дістервега, Ф.Фребеля заклали

¹ Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // Освіта України. — 2004. — № 94. — С. 6-10.

² Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 р.р. // Урядовий кур'єр. — 2006. — № 142. — С. 12-14.

основу класичної моделі освіти, яка протягом XIX-XX століть розвивалася, однак основні принципи залишилися незмінними.

Проблема моральних цінностей відображена у працях Г.Гегеля, Й.Гербарта, В.Гюсле, А.Дістервега, Г.Йонаса, Г.Кершенштейнера, В.Лайя, Е.Мейманна, Г.Мюнстерберга, П.Петерсена, Е.Фромма, А.Швейцера. На сучасному етапі теоретичне і практичне вирішення проблеми цінностей в німецькій педагогіці досліджують У.Бер, П.Гаук, К.Зингер, Х.Клагес, Ф.Озер, Б.Тібі, К.Франц, Г.Шлусс та ін.

Але з історії не можна стерти й такої “чорної сторінки”, як фашизм. Проте, у педагогічній системі Німеччини після Другої Світової війни було відроджено гуманістичний підхід у навчанні й вихованні, повагу до людського життя як найвищої цінності. Усвідомлення світу як єдиного для всіх призвело до перегляду історії Німеччини в ракурсі світового історичного контексту. У такому підході домінуюча ідея полягає в тому, що культура, релігія, традиції, побут кожного народу є самобутніми й однаковою мірою цінними надбаннями людства. Визнання цього факту Німеччиною свідчить про прагнення цієї країни остаточно знищити відлуння фашизму.

Особливої актуальності проблема вибору пріоритетних цінностей освіти і виховання набуває у контексті створення єдиного освітнього простору, оскільки спільна система цінностей є найважливішою ознакою об'єднаної Європи. У Проекті Конституції ЄС (ст. I-1 п. 1) зазначається, що “Європа є відкритою для тих держав, які поважають її цінності та зобов'язуються їх підтримувати”³. У п. 1 ст. I-3 “Цілі Союзу” наголошується на тому, що метою створення ЄС є підтримка миру, цінностей (повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, збереження прав людини) та добробуту народів.

Досвід Німеччини як країни, що має багатовікові традиції виховання та освіти на засадах загальнолюдських цінностей, може виявитися корисним у процесі модернізації сучасної освіти в Україні. Окрім того, за часів Радянського Союзу НДР та УРСР мали багато спільного в галузі освіти.

Сучасний навчально-виховний процес в Україні потребує створення умов для всебічного розвитку особистості. Аналіз праць дослідників з проблем зарубіжної та порівняльної педагогіки (Н.В.Абашкіна, Б.Л.Вульфсон, О.М.Джурицький, М.Б.Євтух, І.М.Дичківська, Т.І.Левченко, А.А.Сбруєва)

³ Möstl M. Verfassung für Europa. Einführung und Kommentierung mit vollständigem Verfassungstext. — München: Olzog, 2005. — 366 S.

свідчить, що цілісного дослідження, яке б дало всебічну характеристику процесу формування цінностей і ціннісних орієнтацій у процесі навчання та виховання у педагогічних системах Німеччини й України не проводилось. Не досліджувалося і місце системи моральних цінностей в умовах інтеграції. Все це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження: **“Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини та України”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з дослідженнями кафедри педагогіки Київського національного лінгвістичного університету в галузі порівняльної педагогіки на тему “Розробка та реалізація сучасної моделі загальнопедагогічної підготовки вчителів у контексті євроінтеграційних процесів”. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 4 від 25.11.2002 р.) і погоджено у Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 14 червня 2005 р.).

Об'єкт дослідження — процес утвердження загальнолюдських цінностей як найвищих цінностей освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини та України.

Предмет дослідження — формування моральної особистості на основі загальнолюдських цінностей у процесі навчання і виховання.

Мета дослідження — на основі результатів науково-педагогічного аналізу виявити ціннісні орієнтири гуманістичної педагогіки Німеччини та окреслити перспективи використання прогресивних ідей Німеччини у досвіді України.

Досягнення мети передбачало розв'язання таких завдань:

- проаналізувати основні тлумачення цінностей як аксіологічної категорії;
- здійснити ретроспективний аналіз цінностей у педагогічній системі Німеччини;
- розглянути інновації у навчально-вихованому процесі Німеччини у контексті інтеграційних процесів;
- з'ясувати особливості формування моральних цінностей у педагогічній системі України.

Методи дослідження. Специфіка предмета дослідження визначила використання наступних теоретичних методів дослідження:

- аналіз та синтез наукової літератури, який дозволив визначити основні аксіологічні тлумачення поняття цінностей;

- метод ретроспекції, який дав можливість здійснити діахронічний аналіз цінностей у педагогічній системі Німеччини;

- семантичний метод, що дозволив визначити інновації в освіті та вихованні Німеччини в контексті інтеграційних процесів;

- структурний метод, на основі якого визначено особливості формування моральних цінностей у педагогічній системі України.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з кінця XIX до початку XXI століття.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є: теорія сучасної освіти і педагогіки (В.П.Андрущенко, Б.С.Гершунський, О.В.Глузман, М.Б.Євтух, В.Г.Кремень, О.Я.Савченко); основи українського виховання (О.І.Вишневський, А.Г.Погрібний, Ю.Д.Руденко, С.Ф.Русова, М.Г.Стельмахович); методологія порівняльної педагогіки (Б.Л.Вульфсон, О.М.Джуринський, Н.Г.Ничкало, А.А.Сбруєва); історія розвитку німецької педагогіки (Ф.Гербарт, А.Дістервег, Г.Кершенштейнер, Р.Штейнер, Е.Мейман, В.Лай, К.Шарельман, П.Петерсен); дослідження з теорії цінностей (Е.Фромм, А.Швейцер, К.Мангейм, Г.Мюнстерберг; І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Т.В.Бутківська, Т.І.Левченко, В.А.Малахов, В.А.Сіверс, В.О.Тюрина, Н.В.Фролова); інноваційні програми навчання і виховання в педагогічній системі Німеччини (Frühstart, E-Learning), оригінальні праці дослідників з питань виховання (Д.Беннер, В.Валльрабенштейн, П.Гаук, М.Рендант, Р.Роланд, П.Штрук та ін.); документи Федерального Міністерства освіти і науки Німеччини, Основний Закон Німеччини та Проект Конституції Європейського Союзу; нормативні документи, що стосуються освіти і виховання в Україні.

Наукова новизна та теоретична значущість одержаних результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній педагогіці узагальнено основні тлумачення цінностей та обґрунтовано аксіологічний підхід як один з основних підходів у навчанні та вихованні; визначено позитивні явища в німецькій педагогіці (пріоритет загальнолюдських цінностей) та негативні (фашизм, перевага технічного і матеріального над моральним), а також поряд з традиційними (охайність, пунктуальність, стриманість, ощадливість) виявлено цінності, зумовлені сучасними потребами суспільства (аналітичне мислення, міжкультурне виховання, екологічна свідомість, вміння самостійного пошуку та обробки інформації). Окреслено перспективи використання прогресивних надбань німецької педагогіки у досвіді України, а також розглянуто

національне виховання як пріоритетний підхід у формуванні моральних цінностей.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у дослідженнях з теорії та історії педагогіки, при викладанні спецкурсів з порівняльної педагогіки, у підготовці навчальної літератури – підручників, посібників, хрестоматій; в організації науково-педагогічних досліджень студентів та навчально-виховного процесу в школах і виховних закладах, при створенні інноваційних програм та спецкурсів, спрямованих на розширення знань про Європу та особливості освіти у різних педагогічних системах.

Результати дослідження можуть бути також використані при викладанні курсу німецької мови у ВНЗ України та в підготовці спецсеінарів з країнознавства.

Уявлення про становлення та визначення пріоритетних цінностей в педагогічній системі Німеччини дозволить молоді відтворити цілісну картину країни, глибше зрозуміти особливості менталітету, оволодіти мовною і культурною спадщиною німецького народу.

Апробація та впровадження результатів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідалися на III Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених “Крок у майбутнє” (м. Київ, 2003), науково-практичній конференції “Мови і культури у сучасному світі” (м. Київ, 2003), науково-практичній конференції “Мова, освіта, культура у контексті Болонського процесу” (м. Київ, 2004), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції “Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (м. Київ, 2004), міжнародній науково-практичній конференції “Гуманізм та освіта” (м. Вінниця, 2004), міжнародній науковій інтернет відеоконференції “Образование и наука без границ” (м. Дніпропетровськ, 2004), науковій конференції “Мовна освіта в контексті Болонських реалій” (м. Київ, 2005), VIII Міжнародній науково-практичній конференції “Наука і освіта 2005” (м. Дніпропетровськ, 2005) II Міжнародній періодичній науково-практичній конференції “Альянс наук: ученый – ученому” (м. Дніпропетровськ, 2005), VII Всеукраїнській науково-практичній конференції “Гуманітарні проблеми становлення сучасного фахівця” (м. Київ, 2006).

Результати дослідження впроваджено у Горлівському державному педагогічному інституті іноземних мов (протокол № 3 від 5 жовтня 2005 р.), Бердянському державному педагогічному університеті (протокол № 3 від 20

жовтня 2005 р.), Мелітопольському державному педагогічному університеті (протокол № 2 від 5 вересня 2005 р.). Загалом в експериментальному навчанні взяло участь 357 студентів.

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 16 публікаціях, з них 10 — у фахових виданнях з педагогіки. Всі публікації одноосібні.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел — 274 найменування, з них німецькою мовою — 65. Основний текст дисертації становить 202 сторінки. Повний обсяг роботи — 223 сторінки. Робота містить 16 таблиць, 1 малюнок та 1 схему.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дисертації, визначено об'єкт, предмет, мету, окреслено завдання дослідження, розкрито методологічні та теоретичні основи, наукову новизну, теоретичну та практичну значущість, наведено дані про апробацію та впровадження одержаних результатів.

У першому розділі “Аксіологічний підхід як умова інтеграції України в єдиний освітній простір” проаналізовано різні погляди до визначення цінностей як аксіологічної категорії та обгрунтовано аксіологічний підхід як один з основних підходів в освіті та вихованні.

Сучасні педагоги (І.Д.Бех, М.Й.Боришевський, Т.В.Бутківська, П.Р.Ігнатенко, Т.І.Левченко, О.В.Сухомлинська) розглядають ціннісний підхід як найпріоритетнішу освітню проблему і пов'язують його з гуманістичною парадигмою освіти, реалізація якої передбачає звернення до моральних загальнолюдських цінностей та їх відтворення у нових поколіннях. Проте, для категорійного обгрунтування вихідних педагогічних понять необхідним є звернення до філософських і аксіологічних концепцій. Окрім того, аксіологічний підхід покладено в основу об'єднаної Європи, а спільною рисою різних педагогічних систем є визнання гуманістичних цінностей найвищим імперативом майбутнього.

Аксіологічний підхід передбачає не лише передачу підростаючому поколінню соціального досвіду людства, знань, розвиток здібностей, але й формування відповідального ставлення до себе та до світу в цілому.

Через складність та багатогранність самого поняття цінностей не існує однозначного його визначення, що ускладнює процес визначення пріоритетних цінностей освіти і виховання. Аналіз різних поглядів до визначення поняття цінностей дав можливість узагальнити й виділити серед них такі: цінності

виступають основою орієнтирів особистості в життєвому просторі та ототожнюються з новою ідеєю, яка виступає як індивідуальний або соціальний орієнтир; цінності є духовними векторами життя та адекватними індикаторами розвиненої особистості, а також регуляторами відносин особистості з оточуючим світом; цінності — це особливі вимоги, звернені до особистості та до цілей, які вона ставить; вони допомагають здійснити вибір поведінки, забезпечують інтеграцію особистості в суспільство та визначають ступінь індивідуальних відмінностей.

Цінності мають власну динаміку, що зумовлена особливостями розвитку суспільства. Основними чинниками, які впливають на формування й трансформацію цінностей, є: соціально-економічні зміни суспільства, мікро- та макрооточення, міжособистісний вплив, система виховання, вікові, психологічні, індивідуальні особливості, професійна спрямованість, матеріальний стан, соціальна активність, доступ до засобів освіти та культурних досягнень, релігійні переконання.

Через динамічність неможливо створити універсальну ієрархію цінностей. Будь-яка їх переоцінка є зміною домінант в ціннісній ієрархії, а питання про пріоритет однієї чи іншої цінності не має сенсу, оскільки різні ієрархічні системи практично однакові за своєю значимістю для суспільства.

Аксіологічний підхід допомагає визначити основні смисложиттєві цінності та конкретизувати розуміння сутності ціннісних орієнтирів в освіті й вихованні, тому важливим педагогічним завданням є вибір оптимальних і ефективних шляхів, які сприятимуть розвитку моральної особистості.

У другому розділі “**Діахронічний аналіз цінностей у педагогічній системі Німеччини**” простежується динаміка цінностей гуманістичної традиції з кінця XIX до початку XXI століття. Праці Й.Гербарта, Ф.Дістервега, Г.Кершенштейнера, Е.Фромма, А.Швейцера, Р.Штейнера свідчать про те, що моральність відіграє провідну роль у формуванні особистості, для якої характерними є стійкі моральні переконання та внутрішня свобода.

З кінця XIX століття пріоритетним принципом у педагогічній системі Німеччини було виховання людини, характерними рисами якої є почуття обов'язку, солідарність, чесність, любов, внутрішня гармонія.

У XX столітті велика увага приділялася індивідуальному розвитку особистості та індивідуально-орієнтованому навчанню, що сприяє формуванню гармонійної особистості (Ф.Гансберг, Г.Гаудіг, Г.Літц, Б.Отто, П.Петерсен, О.Шрайбнер). Все більшого розповсюдження знаходили такі принципи навчання і виховання, як самостійна творча праця, формування навичок

самоосвіти та самовдосконалення (В.Айнсідлер, М.Вілнер, Р.Вінкель, А.Лай, Г.Облінгер).

Діахронічний аналіз цінностей у педагогічній системі Німеччини кінця XIX - початку XXI століття дав можливість виявити їхню спрямованість на пріоритет загальнолюдських цінностей. Педагоги, які з різних позицій розглядали моральний стан суспільства, найвищими вважали: саморозвиток і самовдосконалення (Ф.Дістервег), повагу до правопорядку, розвиток інтелекту, внутрішню свободу (Й.Гербарт), самовизначення, вільний розвиток (Р.Штейнер), моральний обов'язок, служіння суспільству (Г.Кершенштейнер), самопізнання, розкриття внутрішніх можливостей (Ю.Габермас), унікальність кожного, гуманізацію відносин особистості та суспільства (П.Петерсен), індивідуальність і цілісність особистості (Е.Шпрангер), внутрішню гармонію, культуровідповідність (Г.Гентиг).

Тенденція пріоритетності загальнолюдських цінностей в освіті та вихованні спостерігається і на початку XXI століття. Педагоги намагаються так побудувати навчально-виховний процес, щоб громадянські та суспільні цінності — відповідальність, громадянський обов'язок, національна самосвідомість — стали орієнтирами виховання і частиною особистісних цінностей.

Сьогодні Німеччина є державою, яка має багатвікові традиції морального виховання. Традиційні німецькі цінності — прагнення до справедливості, ввічливість, надійність, пунктуальність — залишатимуться найвищими за всіх часів. Діахронічний аналіз дозволив виділити цінності, зумовлені особливостями розвитку сучасного суспільства: здібності до різних видів мислення (аналітична компетенція), аналіз своєї діяльності та діяльності інших (соціальна компетенція), вирішення конфліктів шляхом дискусії та пошуку компромісу (міжкультурна компетенція), оволодіння навичками відбору суттєвої інформації (медіа-компетенція). Спостерігається також зростання цінностей особистісного розвитку, що свідчить про бажання бути суспільно активними, самореалізовуватись, розширювати власний світогляд. У зв'язку з економічним добробутом та соціальною захищеністю зростає значення естетичних та екологічних аспектів життя.

Але надбання німецької педагогіки не завжди були позитивними. На початку XX століття як результат реакційної ідеології виникла фашистська педагогіка. Її представники — А.Боймлер, Г.Гюнтер, Е.Крик — намагалися обґрунтувати расово-біологічну теорію виховання, мета якої полягала в утвердженні німецької раси найвищою, а авторитаризм проголошувався

основним принципом виховання. Фашистська педагогіка була за своїм характером антигуманною, а педагоги, які намагалися протистояти їй, потрапляли до концтаборів чи вимушені були емігрувати. Однак, після Другої Світової війни було переглянуто зміст багатьох навчальних програм з метою збагачення їх загальнолюдськими цінностями.

На основі діахронічного аналізу визначено й інші негативні явища у педагогічній системі Німеччини. Надмірна потужність техніки та пріоритет матеріального над моральним — це явища, які позначаються на динаміці цінностей і можуть призвести до їх девальвації, оскільки діяльність людини в умовах сучасної технологічної цивілізації є раціональною, але часто позбавленою моралі. Внаслідок цього в суспільстві панує моральний нігілізм (Ф.Ніцше), духовне банкрутство (А.Швейцер), ціннісний релятивізм (Г.Йонас), духовне безсилля, моральний дефіцит (Г.Герцен), моральна дикість, розумовий занепад (Є.Дюринг), моральне збентеження (Е.Фромм), духовна бідність (М.Денгофф).

Можливі наслідки всеосяжного розвитку техніки можна поділити на такі групи: екологічні, які можуть загрожувати життю; соціальні, що деформують людську свідомість; економічні, що призводять до ідеології “споживання”; політичні, що провокують війни та тероризм; психолого-емоційні, які мають форми від внутрішніх конфліктів до психологічних відхилень.

Німецькі дослідники дійшли висновку, що для вирішення моральних проблем та запобігання девальвації системи моральних цінностей необхідними є: формування моральної й духовної стійкості, переосмислення цінностей (Ф.Ніцше); глибокий аналіз та оцінювання в процесі сприйняття цінностей, формування нового типу свідомості та розвиток розумових здібностей (К.Мангейм); всеосяжна відповідальність за кожний вчинок, активна життєва позиція (Г.Йонас); позбавлення менталітету споживання та спостереження, розкриття можливостей кожного (М.Денгофф); вміння слухати, йти на компроміс, створення можливостей міжособистісного спілкування (Ю.Габермас, Е.Фромм); пошук шляхів порозуміння між людьми (Г.Гадамер).

Ці концептуальні підходи є основою для визначення комплексу загальних моральних цінностей, що визначаються як пріоритетні в процесі освіти і виховання у педагогічній системі Німеччини: відповідальність, солідарність, толерантність, комунікативність, аналітичне мислення, індивідуальність, самовдосконалення, довіра.

Зазначені цінності мають спільний характер для всього європейського освітнього простору. Вони спрямовуються на виховання особистості, готової

відстоювати права людини, ідеали свободи та демократії, створювати гармонійні відносини з оточуючим середовищем, але вирішальними при цьому є поведінка кожної окремої людини, бажання наблизитися до загальнолюдських моральних цінностей, усвідомлення власної відповідальності за загальне благо.

У третьому розділі **“Роль цінностей освіти і виховання у процесі євроінтеграції”** продемонстровано зростання цінності освіти, розглянуто інновації в освіті та вихованні об'єднаної Німеччини, визначено пріоритетні шляхи формування цінностей у педагогічній системі України.

Роль та значущість освіти як глобального чинника розвитку людства та однієї з найвищих моральних цінностей постійно зростає, тому основним стратегічним напрямом розвитку освіти у різних педагогічних системах є орієнтація на принципи гуманізму, створення єдиного освітнього простору, виховання європейської громадянськості. У суспільстві відбуваються зміни свідомості стосовно нових завдань освіти: участь у вирішенні глобальних проблем різного рівня, постійне оновлення та розширення знань як головного стратегічного ресурсу, підвищення якості освіти, формування готовності до безперервної освіти протягом життя, демократизм тощо.

Важливого значення на початку ХХІ століття набуває інтеграція освіти, оскільки вивчення міжнародного досвіду у цій галузі сприяє збагаченню вітчизняної педагогічної системи.

У Німеччині освіта виступає першочерговим завданням країни, а високий загальнокультурний рівень населення — передумовою створення морального суспільства.

Модернізація освіти в Німеччині відбувається у контексті загальноєвропейських вимог: орієнтація на загальнолюдські цінності, запобігання девальвації цінностей, створення у суспільстві атмосфери сприяння розвитку освіти, зближення освіти з національними джерелами, підготовка нової генерації педагогічних кадрів, інтеграція науки і освіти, навчання упродовж життя, міжкультурне виховання, кооперація установ і навчальних закладів різних типів.

Проведене дослідження дало змогу визначити, що у педагогічній системі Німеччини позитивним для України є: пріоритетність освіти в житті суспільства; задекларованість цінностей в Основному законі та в навчальних програмах; усвідомлення єдності теорії і практики, яке реалізується шляхом кооперації навчальних закладів і підприємств та створення різних проектів і програм (ЮНІОР, “Школа-економіка-світ праці”); реалізація принципу “навчання упродовж життя” через конкретні традиційні (Fernstudium) та

альтернативні (virtuelle Bildung) заходи; впровадження заходів, що розширюють можливості отримання освіти дорослими та людьми літнього віку; створення інтернаціональних шкіл, які поєднують елементи різних педагогічних систем; інтегративні підходи щодо виховання в душі миру; вивчення нових курсів (“Євронауки”, “Учитель-європеєць”) і тем (“Життя з іноземцями та розуміння співіснування з іншими народами”, “Влада у повсякденному житті людини”, “Іноземці в суспільному житті Німеччини”), які виховують повагу до інших культур та толерантність; сприяння ранньому та індивідуальному розвитку дітей (проект “Frühstart”), що дозволить уникнути проблем у подальшому навчанні; ціннісне виховання у початковій школі, спрямоване на прищеплення конкретних моральних цінностей відповідно до вікових особливостей; екологізація педагогіки.

Історія педагогічної думки свідчить про те, що вагомі результати в освіті та вихованні досягаються тоді, коли в ньому домінують найвищі моральні цінності. Питання про шляхи формування цінностей є актуальним у сучасній українській педагогіці та залежить від багатьох особистісних і суспільних чинників. Розглядати умови та особливості формування моральних цінностей можна лише під кутом співвідношення соціального й індивідуального розвитку. Вітчизняні та російські педагоги й психологи надають перевагу різним ціннісним аспектам: вихованню національної самосвідомості (О.М.Корнієнко), трудовому навчанню та діяльності (І.Д.Бех, О.І.Левицька), самопізнанню та самооцінці (Є.Ф.Майорова, В.І.Потапов), художньо-творчій діяльності (В.В.Лубенко), розвитку позитивної мотиваційної сфери (М.І.Боришевський, Т.І.Левченко).

Особливого значення в умовах розбудови демократичної України набуває національне виховання як один з найголовніших шляхів формування моральних цінностей. К.Д.Ушинський стверджував, що виховання й освіта є найефективнішими тоді, коли вони глибоко втілюють національну ідею.

В історії становлення української педагогіки зазначається, що національне виховання зміцнює моральні сили дитини (С.Ф.Русова), формує глибоку мораль і духовність (І.І.Огієнко), стійку волю, твердий характер, національно-державницьку ідейність (Г.Г.Ващенко). Українські педагоги (Г.Г.Ващенко, О.І.Вишневецький, А.Г.Погрібний, Ю.Д.Руденко, С.Ф.Русова, М.Г.Стельмахович) надають перевагу національному вихованню і вважають, що воно залучає особистість до загальнолюдських цінностей, оскільки національні цінності є частиною загальнолюдських.

Отже, сучасна українська педагогіка має орієнтуватися на вічні цінності та використовувати кращі досягнення інших народів, але при цьому відповідати ментальності українського народу.

Спільним, що об'єднує різні погляди, є усвідомлення необхідності поєднання зусиль навчальних закладів, родини, суспільства, позаосвітніх установ, держави, самої особистості та різних засобів формування моральних цінностей з метою виховання такої особистості, для якої моральна поведінка стає звичкою та внутрішньою, свідомо обраною потребою, а загальнолюдські цінності є керівництвом та мотивом до дії.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі результатів науково-педагогічного аналізу виявлено ціннісні орієнтири гуманістичної педагогіки Німеччини та окреслено перспективи використання прогресивних ідей Німеччини у досвіді України; обґрунтовано аксіологічний підхід як один з основних підходів в освіті та вихованні, визначено позитивні й негативні явища в німецькій педагогіці, розглянуто інновації в освіті та вихованні Німеччини у контексті інтеграційних процесів; з'ясовано особливості формування моральних цінностей у педагогічній системі України.

Теоретичний аналіз проблеми й одержані результати науково-дослідницької роботи дають змогу зробити такі висновки:

Аксіологічний підхід набуває важливого значення як компонент навчально-виховного процесу, який сприяє розвитку гуманістичних ціннісних орієнтацій, спрямовує потреби особистості на самовдосконалення, -розвиток, -реалізацію, стимулює розкриття потенційних можливостей, блокує прояви асоціальної поведінки. Тому найпродуктивнішим є саме формування ціннісних орієнтацій на відміну від прагнення передати готові істини.

Цінності є відображенням культурно-історичного розвитку держави, її національних традицій, менталітету, світогляду. Характерними їх ознаками є динаміка, варіативність, залежність від історичних, релігійних, економічних подій. Через зазначені чинники, а також складність самого поняття неможливо створити універсальну ієрархію цінностей.

Основні тлумачення цінностей можна звести до таких положень: цінності є основою гуманізму та духовними векторами життя, які допомагають здійснити вибір поведінки та забезпечують інтеграцію особистості в суспільство; цінності є такими орієнтирами людської свідомості, що певною мірою визначають сенс існування людини. Основний імператив у визначенні

цінностей полягає в тому, що вони, як адекватні індикатори людської особистості, мають перетворитися на внутрішні якості, які реалізуються у реальній життєдіяльності.

У педагогічній системі Німеччини цінності — справедливість, свобода, відповідальність, толерантність, ввічливість, надійність, пунктуальність — розглядаються як гуманоцентричні орієнтири, що залишатимуться найвищими за всіх часів. Однак, з'являються цінності, зумовлені вимогами часу, до яких належать: аналітична компетенція, соціальна компетенція, медіа-компетенція, міжкультурна компетенція, морально-технічна компетенція. Зростає значення екологічних та валеологічних цінностей, а також усвідомлення освіти як цінності та фактору формування високоморального суспільства.

Проте, жодна педагогічна система не може бути еталоном, оскільки має позитивні й негативні сторони. Негативними явищем в німецькій педагогіці ХХ століття був фашизм. У ХХІ столітті надмірна потужність техніки та пріоритет матеріального над духовним стали чинниками негативного впливу на цінності. Диспропорційність між технічним і моральним розвитком може мати екологічні, соціальні, політичні, економічні наслідки, які є причиною духовних і психолого-емоційних проблем.

Необхідною передумовою подальшого розвитку педагогічної системи є орієнтація на загальнолюдські цінності, запобігання їх девальвації, виховання відповідальності в усіх сферах життя, формування гармонійних відносин між людиною, суспільством і природою.

На стан і рівень розвитку освіти та виховання значною мірою впливає політика держави. В Німеччині освіта розглядається як чинник створення високоморального суспільства та економічного розвитку, а також як запорука безпеки та соціальної захищеності.

У педагогічній системі Німеччини позитивними для України є: включення загальнолюдських цінностей у навчальні програми; усвідомлення єдності теорії і практики; реалізація принципу “навчання упродовж життя”; впровадження заходів, що сприяють ранньому розвитку, а також розширюють можливості отримання освіти дорослими та людьми літнього віку; створення інтернаціональних шкіл; вивчення нових курсів; ціннісне виховання у початковій школі; формування адекватних часу компетенцій; екологізація педагогіки, інтеграція різних навчальних предметів.

Чинником підвищення виховного впливу на особистість, а також засобом успішного розвитку самої нації є національне виховання. До найважливіших принципів виховання в українській педагогіці відноситься пізнання

загальнолюдських цінностей у власній культурі, оскільки цінності українського народу розглядаються як частина загальнолюдських.

У педагогічній системі України пріоритетним шляхом формування цінностей (трудовим навчанням та працею, самопізнанням, художньою творчістю, розвитком позитивної внутрішньої мотиваційної сфери) є національне виховання, залучення до найкращих національних, культурних і виховних традицій.

Гуманістичне виховання, якщо воно нехтує цінностями національного виховання, за законами діалектики перетворюється на свою протилежність. Повага до інших народів і культур формуються завдяки глибокому пізнанню надбань культури, історії, традицій рідного краю. Національне виховання, як складова загальнолюдських цінностей, веде до широкого єднання й світового порозуміння між народами та націями.

Актуальним для подальшого вивчення проблеми можуть стати педагогічні умови ефективного прищеплення загальнолюдських моральних цінностей у процесі навчання і виховання, питання розробки та впровадження нових педагогічних технологій з метою формування моральної особистості, особливості підготовки педагогічних кадрів в умовах міжкультурної інтеграції.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

Статті

1. Желуденко М.О. Роль и место семьи в воспитании детей дошкольного возраста в Германии // Теоретичні питання освіти та виховання: Зб. наук. пр. КНЛУ. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2001. – Вип. 17. – С. 124-126.

2. Желуденко М.О. Різні підходи до визначення та класифікації цінностей в педагогічній системі Німеччини // Наукові записки: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2002. – Т. 49. – С. 60-67.

3. Желуденко М.О. Педагогика: наука или искусство? (педагогические размышления) // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Зб. наук. пр. КНЛУ. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – Вип. 19. – С. 92-95.

4. Желуденко М.О. Трансформації інституту сім'ї як найвищої цінності в педагогічній системі Німеччини // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Логос, 2003. – Т. 37. – С. 46-52.

5. Желуденко М.О. Різні підходи до визначення причин девальвації системи загальних моральних цінностей у педагогічній системі Німеччини // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Логос, 2003. – Т. 40. – С. 43-50.

6. Желуденко М.О. Різні підходи до визначення цінностей в аксіологічних теоріях // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: Зб. наук. пр. КНЛУ. — К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. — Вип. 26. — С. 30-33.

7. Желуденко М.О. Зростання значущості освіти в Україні // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. — К.: Логос, 2004. — Т. 44. — С. 36-43.

8. Желуденко М.О. Модернізація освіти України в контексті Болонського процесу // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. — Т. 45. — С. 27-33.

9. Желуденко М.О. Аналіз моральних цінностей в педагогічній системі Німеччини (к. XIX-XX ст.) // Наука і сучасність: Зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. — К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. — Т. 47. — С. 71-76.

10. Желуденко М.О. Співробітництво України і Німеччини як компонент освітянської інтеграції // Наукові записки: Зб. наук. пр. ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. — В.: Діло, 2005. — Вип. 13. — С. 156-157.

Матеріали конференцій

1. Желуденко М.О. Трансформація інституту сім'ї як найвищої цінності в Німеччині // Крок у майбутнє: Зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: ІВЦ Політехніка, 2003. — С. 106.

2. Желуденко М.О. Гуманістична спрямованість як основний напрямок розвитку освіти в педагогічних системах Німеччини і України // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Зб. матеріалів VII Всеукр. наук.-практ. конф. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — Т. 2. — С. 56-58.

3. Желуденко М.О. Гуманістичні підходи в освіті Німеччини та України // Гуманізм та освіта: Зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. — В 2-х т. — Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2004. — Т. 1. — С. 113-117.

4. Желуденко М.А. Ориентация на гуманистические ценности образования и воспитания в контексте интеграционных процессов // Образование и наука без границ: Сб. материалов Междунар. научно-практ. конф. — Белгород: Руснаучкнига; Днепропетровск: Наука и образование, 2004. — Т. 2. — С. 11-14.

5. Желуденко М.О. Гуманістичні засади реформування освіти в Україні // Наука і освіта 2005: Зб. матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. — Т. 37. — С. 31-33.

6. Желуденко М.О. Основні підходи до формування загальних компетенцій студентів у контексті євроінтеграції // Міжнар. форум "Мовна освіта: шлях до євроінтеграції": Тези доповідей / За ред. С.Ю. Ніколаєвої, К.І.Онищенко. — К.: Ленвіт, 2005. — С. 27-28.

АНОТАЦІЯ

Желуденко М.О. Цінності освіти і виховання у педагогічних системах Німеччини та України. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки. — Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2006.

Дослідження присвячено розробці та обґрунтуванню проблеми формування загальнолюдських моральних цінностей як найвищих у педагогічних системах Німеччини і України. Розглянуто основні тлумачення цінностей як аксіологічної категорії. Здійснено ретроспективний аналіз цінностей у педагогічній системі Німеччини, розглянуто інновації у навчально-виховному процесі Німеччини у контексті інтеграційних процесів, а також специфіку ціннісного виховання в німецькій педагогіці. З'ясовано особливості формування моральних цінностей у педагогічній системі України, виявлено зростання цінності освіти в Україні як необхідної умови євроінтеграції.

Ключові слова: аксіологічний підхід в навчанні і вихованні, моральний нігілізм, загальнолюдські моральні цінності, ціннісне виховання, педагогічна система, інтеграційні процеси сучасної освіти, освіта як цінність, цінності освіти і виховання.

АННОТАЦИЯ

Желуденко М.А. Ценности образования и воспитания в педагогических системах Германии и Украины. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 — общая педагогика и история педагогики. — Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

Исследование посвящено разработке проблемы формирования общечеловеческих ценностей как наивысших в педагогических системах Германии и Украины. Ценностный подход и формирование аксиологического мировоззрения рассматриваются как актуальные проблемы образования, а учебно-воспитательный процесс как средство приобщения личности к созданной человечеством системе ценностей. Поскольку целенаправленное влияние на личность может блокировать проявления асоциального поведения, наиболее продуктивным выступает именно формирование ценностных ориентаций, а не желание передать готовые истины.

Проанализированы основные определения понятия ценности как аксиологической категории. Ценности рассматриваются как: основа гуманизма, духовные векторы, ориентирры человеческого сознания, идикаторы развитой личной.

Общими для разных педагогических систем являются ценности (справедливость, толерантность, индивидуальность, ответственность, взаимопомощь), которые основываются на гуманистических идеалах и определяют общие принципы реформирования и модернизации образования, — гуманизация, непрерывность, ориентация на европейские стандарты, приоритетность образования для общества.

Проведен ретроспективный анализ ценностей гуманистической традиции в конце XIX-начале XXI века. Анализ показал, что педагоги, которые с разных позиций рассматривали моральное состояние общества, приоритетными считали такие ценности: саморазвитие и самосовершенствование, развитие интеллекта, внутренняя свобода и гармония, целостность личности, ответственность, национальное самосознание.

На основе ретроспективного анализа выявлены негативные явления в педагогической системе Германии. В XX веке таким явлением был фашизм, а в XXI приоритет материального и технического над моральным является основной причиной, которая ведет к моральному нигилизму. Необходимым условием дальнейшего развития педагогической системы Германии является ориентация на общечеловеческие ценности, отказ от потребительской позиции, всеохватывающая ответственность за собственные поступки, развитие интеллектуальных способностей.

Рассмотрены особенности ценностного воспитания и процессы модернизации образования в Германии. Положительными примерами для Украины являются: единство теории и практики, расширение возможностей получения образования взрослыми, создание интернациональных школ, формирование новых экономических основ образования, подготовка новой генерации педагогических кадров, трансформация роли учителя, интеграция образования и науки.

Выявлен рост ценности образования в Украине и в Германии как необходимого условия евроинтеграции, главного стратегического ресурса, фактора повышения общекультурного уровня нации, гаранта социальной и экономической стабильности, средства решения некоторых глобальных проблем.

Обозначены основные пути формирования моральных ценностей в педагогической системе Украины. Приоритетным способом формирования ценностей в педагогической системе Украины (наряду с национальным сознанием, трудовым обучением, самопознанием, художественным творчеством, развитием позитивной внутренней мотивации) является национальное воспитание. Оно выступает фактором морального влияния на личность, а также способом успешного развития самой нации. К основным принципам национального воспитания относится познание общечеловеческих ценностей в собственной культуре, поскольку ценности украинского народа рассматриваются как составляющая общечеловеческих.

Результаты исследования могут быть использованы для дальнейшего изучения проблем истории педагогики и сравнительной педагогики, в подготовке учебной литературы, в организации научно-педагогических исследований студентов, при создании инновационных спецкурсов по страноведению, а также при изучении немецкого языка для воссоздания целостной картины страны.

Ключевые слова: аксиологический подход в обучении и воспитании, моральный нигилизм, общечеловеческие моральные ценности, ценностное воспитание, педагогическая система, интеграционные процессы современного образования, образование как ценность, ценности образования и воспитания.

ANNOTATION

Zheludenko M.O. Values of Education and Upbringing in Pedagogical Systems of Germany and Ukraine. - Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Pedagogical Science, Speciality 13.00.01 — General Pedagogics and History of Pedagogics — M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2006.

This investigation is devoted to working out and analysis of the problem of formation of moral values common to all mankind as the highest ones in pedagogical systems of Ukraine and Germany. The main axiological approaches to the definition of the notion of values were considered. The reasons of devaluation of the moral values system in Germanic pedagogical system were analyzed and the possible ways of its overcoming were revealed. The retrospective analysis of humanistic tradition values of the end of the XIX-beginning of the XXI century was carried out. The peculiarities of value upbringing in Germany were investigated. The main ways of moral values formation in Ukrainian pedagogical system were described. The rise of

the value of education in Ukraine as a necessary condition of European integration was observed.

Key words: axiological approach to education and upbringing, moral nihilism, moral values common to all human beings, value upbringing, pedagogical system, integration processes in contemporary education, education as a value, values of education and upbringing.

Підписано до
Пап

Свідо.
01034, м
1

